

László VOFKORI
Ana LENART

Unități administrativ-teritoriale istorice și regiuni etnografice în sudul și estul Transilvaniei

(Despre lucrare)

Lucrarea se sprijină pe fragmente selectate și traduse din partea generală a volumului „Geografia administrativă și etnică a Transilvaniei” („Erdély közigazgatási és etnikai földrajza”, Vörösbény, 1996), de László VOFKORI, cunoscutul specialist maghiar al geografiei umane a Transilvaniei, autor între altele al volumelor „Geografia socială și economică a Transilvaniei” („Erdély társadalom- és gazdaságföldrajza”, Nyíregyháza, 1994) și „Ghidul Secuimii” („Szekelyföld útikönyve I-II, Budapest, 1998). S-au selectat pentru traducere părțile referitoare la unitățile administrativ-teritoriale istorice din sudul și estul Transilvaniei istorice (teritoriul comitatului medieval timpuriu Alba). Completarea și revizuirea după caz a subcapitolelor, în special pe baza lui Péter ÁRON (Paul BINDER), aparține lui Ana LENART. (Nota trad.)

Introducere

Din punct de vedere economic Transilvania privită în sensul larg (împreună cu Părțile și cu Banatul) se împarte în trei macroregiuni: Transilvania Interioară (partea cea mai mare a Transilvaniei istorice), regiunea de nord-vest (Părțile de Nord împreună cu județele someșene Cluj și Bistrița-Năsăud) și regiunea de sud-vest (Părțile de Sud împreună cu Banatul și zona minieră-industrială a Hunedoarei).

Transilvania Interioară cuprinde județele de după 1968: Mureș, Harghita, Covasna, Brașov, Sibiu și Alba. Regiunea este una din cele mai importante regiuni ale României, cu o suprafață de 34.015 km² și cu o populație de 2.700.999 de locuitori în 1992, din care, în afara majorității românești, 830.000 erau de naționalitate maghiară (în Harghita 85%, în Covasna 75%, în Mureș 41%), 90.000 de romi și 35.000 de germani – sași transilvăneni). Făcând abstracție de unele ezitări în nord, regiunea se suprapune din punct de vedere istoric cu teritoriului comitatului medieval timpuriu Alba, respectiv al comitatelor succesoare, mai puțin teritoriul județului Hunedoara (în 1992: 7016 km², 547.950 de locuitori, din care 92% români). Cuprinde între altele teritoriul scaunelor (și districtelor) medievale și moderne timpurii, secuiești și săsești, mai puțin partea de nord a scaunului Arieș (Aranys, ‘aurifer’ – 1075: r. Aranas) și două foste zone săsești, a Bistriței, respectiv a Orăștiei, acestea din urmă făcând parte din județele actuale Cluj, Bistrița-Năsăud, Hunedoara.

În cele ce urmează, mai prezenta pe scurt zonele istorice-etnografice din Transilvania Interioară, cunoscute și folosite frecvent în literatura maghiară de specialitate, completându-le cu cele amintite a fi avut în trecut legături mai organice cu acestea, în diferite perioade. Vom insista asupra zonelor etnografice maghiare.¹

Mezo- și microregiuni, zone istorice-etnografice în sudul și estul Transilvaniei istorice

Transilvania istorică corespunde de fapt Transilvaniei geografice (Depresiunea Transilvaniei, împreună cu zonele muntoase marginale, dimprejur). Începând din sec. al XV-lea și până la reforma administrativă din 1876,² se împarte în teritoriile celor trei stări feudale (natio hungarica, natio saxonica, natio siculica): comitatele nobiliare „ungurești” (ist.: Lakság, Varmegyei föld, Komitat, Edelerde – ‘pământ nobiliar’, Varmeghie) și districtele „ungurești” (românești), scaunele și districtele săsești, scaunele

secuiești.³ Deși numele de „Țara Ardealului” s-a folosit deja în sec. XVI–XVII pentru întreg teritoriul Transilvaniei, românii transilvăneni au înțeles sub denumirea de **Ardeal** numai teritoriile interioare, nu și cele marginale: „țările” Maramureșului, Hațegului, Oltului, Bărsei sau Secuimea (!). Situația este similară și în cazul denumirii germane, **Siebenbürgen**, sașii din districtele Brașov și Bistrița nu se considerau „Siebenbürger”⁴. Între 1876–1918, termenul sinonim utilizat de statistică referitor la Transilvania istorică este **Királyhágóntúl** = ‘dincolo de pasul Piatra Craiului’, inițial un termen de organizare ecleziastică, folosit pentru Dieceza Reformată din Transilvania (istorică), cu reședința la Cluj.

Vom discuta în primul rând scaunele secuiești și unitățile administrative săsești (cu excepția districtului bistrițean), respectiv districtul românesc Făgăraș (**Fogaras**).

1.

Teritoriul comitatelor nobiliare

Spre deosebire de ultimele, comitatele nobiliare (Pământul Unguresc, adică în administrarea nobilimii ungare, termenul istoric „ungar” fiind termen politic și nu etnic) oferă numai o articulare administrativă. Zonarea geografică-etnografică a acestui teritoriu⁵ cere o altfel de abordare. Facem o singură remarcă prealabilă: blocul majoritar (cel puțin relativ, față de ortodocși) greco-catolic din Transilvania, din trecut, cu centrul ecleziastic la Blaj, dispus în formă de triunghi (Carei–Sibiu–Gheorgheni) a acoperit din teritoriul discutat zonele situate la est–nord-est de linia Băișoara–Ocna Sibiului, având alte două exclave mari în Hațeg și în Făgăraș (zone ale regimentelor de graniță).

1.1. Zone centrale

Vom enumera sub acest titlu câteva zone depresionare ale Transilvaniei, de vale, respectiv deluroase, grupate arbitrar, zone care în trecut au aparținut în mare parte de comitatele medievale nobiliare. Le luăm pe rând, din nord spre sud.

a. Câmpia Transilvaniei (Mezőség, Erdélyi-Mezőség, Heide) este zona delimitată de râurile Mureș, Arieș, Someșul Mare și Someșul Mic, din centrul Transilvaniei, zonă deluroasă de 500–600 m altitudine, cu suprafața ondulată, despădurită, la limita județelor Cluj, Mureș și Bistrița-Năsăud. Numai partea sudică aparține de teritoriul discutat de noi – cea de până la limita nordică a fostului comitat Turda.⁶ Cu excepția triunghiului Sântioana de Mureș–Șincai–Voivodeni, populația de aici este majoritar sau exclusiv românească. Românii din satele de la poalele munților Călimani se numesc „mărgineni”, spre deosebire de „câmpenii” din Câmpia propriuzisă, iar înainte de 1944, pe văile Luț și Logig (**Lúc-völgye, Ludvégi-patak**) majoritari erau sașii din **Reener Ländchen** (v. la V. Mureșului).

b. Valea Mureșului (Maros-völgy) se situează în zona centrală a bazinului Transilvaniei, între ieșirea din defileul Toplița–Deda și Câmpia Cugirului (**Kenyérmező, Câmpia Pâinii**).⁷ Valea traversează depresiunea și în trecut a aparținut de comitatele moderne Mureș-Turda, Turda-Arieș și Alba de Jos, azi de județul Mureș, amonte de confluența cu râul Arieș, și de județul Alba, în aval. Poalele estice ale Munților Metaliferi (**Erdélyi-Erchegység**) găzduiesc podgorii vestite (Podgoria Alba Iulia–Aiud, **Erdélyi-Hegyalja**). Maghiarii sunt majoritari în zona municipiului Tg. Mureș (v. și la **Secuime**) și într-o enclavă situată la nord de Reghin. Înainte de 1944, între cele două majoritari erau sașii (**Reener Ländchen**). Acest ‘ținut mic reghinean’ se considera parte a lui **Nösnerland** (ținutul săsesc nord-transilvănean), dar, spre deosebire de districtul Bistrița de aici, înainte de 1876 nu se bucura de privilegii. Între zona Tg. Mureș și zona Aiudului maghiarii reprezintă minoritate semnificativă, în aval de Aiud prezența lor este azi cu totul sporadică, dar centrul diecezei transilvane romano-catolice este și acum Alba Iulia. Ultima parte amintită avea și denumire săsească: **Míreschduel**.

c. **Valea Târnavelor (Küküllök mente, Küküllök tere, „zwischen beyden Kockelwasser“)**, în județele Mureș și Alba.

Amintim „Valea Târnavei Mici” (**Kis-Küküllök mente**) – literatura etnografică maghiară utilizează această denumire pentru porțiunea de vale dintre confluența cu Târnavă Mare și Secuime. Parte considerabilă a văii, cu centrele locale Cetatea de Baltă, Târnaveni, Bălăușeri și cca. 40 de sate cu populație maghiară, poartă denumirea de „Lângă apă” (**Vízmellék**). Sate cu specificul etnografic asemănător se găsesc și între văile Târnavei Mici și a Mureșului (pe teritoriul fostului comitat Alba de Jos), care sunt numite de cei din **Vízmellék: Hegymőge** (‘după deal’ – localitățile cu populație maghiară Ozd, Fărâu etc.).

Altă zonă mai mică, maghiară sau cu minoritate semnificativă maghiară este zona de legătură dintre Valea Târnavei și Valea Mureșului, între Blaj și Aiud.⁸

1.2. Zone muntoase transilvane din Munții Apuseni

În trecut au aparținut de comitatele medievale (Pământul Unguresc). Le vom enumera sumar.

a. **Zona Trăscău (Torockó vidéke)**. Zonă etnografică în Munții Trăscăului (**Torockóihavasok**), enclavă maghiară cu două localități (Rimetea, Colțești – celelalte sate ale bazinului Trăscău fiind românești.). Numele provine din hidronim (1257: **Turucko**). Se întinde la poalele Pietrei Secuilor (**Székelykő**, cu ruinele cetății **Torockó** – cetatea de la Colțești), limita vestică a scaunului secuiesc Arieș. În trecut zona a aparținut de comitatul Turda-Arieș, azi de județul Alba.

b. **Mocänime** (‘munteni’, mai târziu „**Țara Mocanilor**” – **Mokányföld, Havasköz**), care în nord se extinde până la zona etnografică maghiară a Călatei, spre sud pătrunde până la zona Ompoiului, cuprinzând și cursul mijlociu al Arieșului. Partea discutată de noi a aparținut în trecut de comitatul Turda-Arieș, azi de județele Alba și Cluj. Mocanii sunt mai mult agricultori.

c. „**Țara Moților**” (**Mócfold, Mócok földje** – denumiri mai recente; ist.: „**topani**”, „**abrudani**”). Zonă etnografică românească în Munții Apuseni (**Erdélyi Szigethegység**), pe Arieș amonte de Bistra, cu centrul Cămpeni, focar al răscoalei din 1784 și baza rezistenței militare revoluționare de la 1849, condusă de Avram IANCU. Moții s-au ocupat mai degrabă de industrie locale – populația minieră românească a patruleterului aurifer a fost și ea în bună parte de origine din această zonă.

d. **Patruleterul aurifer („Aranynégy-szög”)**. Zonă minieră istorică multimilenară (minereuri neferoase), în zona de izvoare a Crișului Alb și a Ompoiului, în județele Alba și Hunedoara, între Baia de Criș, Săcărâmb, Zlatna, Baia de Arieș, cu localitățile Brad, Abrud, Roșia Montană. Râul Arieș (din aluviunile lui s-a spălat în trecut aur) atinge colțul nord-estic al zonei.

1.3. Zone sud-vestice

Aceste zone au aparținut în trecut în mare parte de comitatele nobiliare. Azi, mai ales din considerente economice, se leagă mai degrabă de regiunea de sud-vest a Transilvaniei în sens larg.

a. **Comitatul Hunedoara** avea poziția cea mai sudică dintre comitatele Transilvaniei istorice. Zona se leagă de Bazinul Transilvaniei prin Culoarul Orăștiei (**Szászvárosi-kapu**). Cuprinde părți „cis- și transmureșene” (foste districte administrative), respectiv **Țara Hațegului**. Cea din urmă (**Hátszegvidék** – 1276/1292: **Hatzak**), unitatea cea mai distinctă, se situează pe valea râului Strei (**Sztrigy**) la sud de Hunedoara, între munții Carpații Meridionali și Poiana Ruscă, centrul său fiind orașul Hațeg. Alături de Hațeg, se obișnuiește să se amintească „pădurenii” (**Erdőhát**) de la poalele munților Poiana Rusca, ținutul Dobra (**Jófő**), ținutul Ioncașilor (**Lonka vidéke**), zona Căian (**Kaján**). Plasele Hațeg și Pui erau de majoritate greco-catolică.⁹

b. **Valea Jiului (Bányaság, Zsilvölgye)** – Bazinul Petroșani. Cel mai important bazin car-

bonifer al României, între munții Carpaților Meridionali, pe văile Jiului Românesc și celui Unguresc, despărțit de Țara Hațegului prin pasul Merișor. Petroșani, centrul bazinului a fost întemeiat în sec. al XVIII-lea, de locuitorii satului hațegan Petros, alte localități de săteni din Paros, Uric, Livadia.

2.

Secuimea¹⁰

Este o unitate istorică-administrativă-etnografică, care cuprinde munții interiori ai Carpaților Orientali, între Călimani și Giurgeului (**Kelemen- és Gyergyói-havasok**), respectiv Perșanii de Nord și Baraoltului (**Rika-erdő, Baróti-hegység**), împreună cu bazinele intramontane și intracarpatiche, pătrunzând și în centrul bazinului Transilvaniei în zona Tg. Mureș.¹¹

Descendenți ai unei populații colonizate în locurile actuale de regii arpadieni, cu scopul apărării granițelor estice-sud-estice ale regatului medieval timpuriu ungar, secuii, cu organizație autonomă, având comandant militar propriu („comitele secuilor”), au devenit a treia „națiune” feudală (stare) a Transilvaniei, alături de nobilimea ungară și de sași. Secuii sunt o populație maghiară, dar statutul lor de drept public, nobilimea colectivă, a fundamentat o identitate „se-cuiescă” aparte, până în zilele noastre. Scaunele, unități teritoriale ale autonomiei secuiești, au fost desființate în mod definitiv numai în 1876. Cei mai mulți secuii trăiesc și azi în bloc aproape compact, de care se lipsesc sau în care se înglobează mai multe petece de localități cu populația de asemenea majoritar maghiară, aparținătoare în trecut în mare parte de comitatele Turda și Alba de Sus.¹² Jumătatea nord-estică a blocului este de confesie aproape exclusiv romano-catolică (extremitățile de pe Niraj și de lângă Tg. Secuiesc sunt numite „**Szentföld**” – ‘pământ sfânt’), o fâșie sud-vestică, îngroșată considerabil în zona Homoroadelor, unitariană (antitrinitară), iar restul de predominanță reformată.

Scaunele secuiești sunt următoarele: Odorhei (**Udvarhely**), „scaunul-mamă” de care au aparținut și scaunele filiale Brăduț (**Bardócz**)

și Cristur (**Keresztúr**) – centrul scaunului, Odorhei Secuiesc fiind considerat mult timp centrul întregii Secuimi (înseamnă ‘**sediū [de domeniū regal?]**’); Ciuc (**Csikszék**), de care au aparținut atât Giurgeul, cât și Cașinul – avea inițial centrul la Șumuleu (**Csiksomlyó**)¹³; Trei Scaune, format din scaunele Sepsi (‘de Bebeș’, azi jud. Sibiu – zona de unde secuii acestui scaun au fost mutați în teritoriul lor actual), **Orbai-** (‘de Gârbova’, azi jud. Sibiu), **Kézdi** (‘de [Sas]chiz’, azi jud. Mureș) și Micloșoara (**Miklósvárszék**), și al cărui centru s-a stabilit până la urmă la Sf. Gheorghe (**Sepsiszentgyörgy**); scaunul Mureș (**Maros-szék**), cu centrul la Tg. Mureș și cu scaunul filial Miercurea (**Szeredaszék**, pe Niraj)¹⁴; scaunul Arieș (**Aranyosföld** în unele izvoare), exclavă secuiască, la limita actualelor județe Alba și Cluj, întemeiată la sfârșitul sec. al XIII-lea de secuii de **Kézd**, având centrul cel mai mult timp la Unirea (**Felvinc, Vințul de Sus**)¹⁵.

În 1876–77, Secuimea a fost organizată în comitatele moderne Trei Scaune, Ciuc și Odorhei (cu teritoriile aproape identice cu cele ale scaunelor cu același nume, care erau peste 85% maghiare) și Mureș-Turda, de majoritate maghiară, din scaunul Mureș și partea de est a comitatului Turda (zona Reghinului, Gurghiuului și de-fileului Mureșului Superior). Scaunul Arieș a intrat în componența comitatului Turda-Arieș, împreună cu partea de vest a comitatului Turda. În comitatele „cele mai secuiești” s-au înglobat de asemenea petece de comitate vechi, vecine sau încastrate, mai ales în cazul lui Trei Scaune – plasele de Hăghig (**Hidvég**), de Petriceni (**Peselnék**, azi **Kézdikővár**), de Budila (**Bodola**) din Alba de Sus.

În perioada interbelică¹⁶ câteva localități au fost alipite de județe vecine, în sud mai ales foste localități ale Albei de Sus; în nord-est, plasa Tulgheș (**Gyergyótölgyes**), care s-a alipit chiar de județul moldovan Neamț. Localitățile din jurul Întorsurei Buzăului, practic exclusiv românești, au intrat în componența județului Brașov. Ultimele au rămas aici și între 1940–1944, când în urma dictatului (celui de-al doilea partaj) de la Viena Secuimea a revenit Ungariei (fără câteva

sate din sud, respectiv fără scaunul Arieș, dar cu plasa Tulgheș).

Între 1952–1960, după model sovietic, în Secuime se organizează Regiunea Autonomă Maghiară (**Maros Autonóm Tartomány**), cu o populație aproape 80% maghiară, cu centrul la Tg. Mureș. Mai multe comune din Giurgeu și Ciuc se alipesc de regiunea moldoveană (actual aparțin de județele Neamț și Bacău)¹⁷. În 1960, regiunea este reorganizată sub numele de Regiunea Mureș-Autonomă Maghiară și pierde Trei Scaune (alipit de regiunea Brașov), în schimbul unor porțiuni din Câmpie și din Valea Târnavei, de populație mixtă, procentajul maghiarilor scăzând în regiune la cca. două treimi. În 1968 se ajunge la situația actuală, două județe majoritar „secuiești” (Harghita și Covasna) și a treia, „secuiescă” într-o treime.

3.

Zonele săsești¹⁸

Sașii au fost colonizați de regii ungari în evul mediu timpuriu, la început și pentru apărarea granițelor, ulterior tot mai mult din considerente economice. Cel mai mare grup al lor s-a așezat în Transilvania de Sud, între Mureș, Olt și Târnavă Mică (în orașele Sibiu, Mediaș, Sighișoara, Sebeș și împrejurimile lor), iar grupuri mai mici în Țara Bârsei (la Brașov și în apropierea orașului), respectiv în zona Bistriței și a Reghinului. Secole întregi, marea lor majoritate s-a bucurat de drepturi largi. Cele două grupuri din urmă au fost evacuate de armata germană în retragere, în 1944, sau deportate după război. După 1976, a luat proporții și repatrierea sașilor din Transilvania de Sud – azi practic au părăsit teritoriul României.

Cel mai mare centru săsesc, administrativ și ecleziastic-cultural era Sibiu (**Hermannstadt, Nagyszeben**; 1192–1196: **Cipin[iensis]**; 1199: **Zebyn**). Între 1732–1791 și 1849–1865, pe timpul administrației austriece, Sibiu era capitala (centrul administrativ al) Transilvaniei. Centru al diecezei lutherane germane, este și azi centrul spiritual al sașilor rămași. Scaunele și districtele săsești erau următoarele: scaunele Sibiu, Orăștie (**Broos, Szászváros**), Sebeș (**Mühlbach, Szász-**

sebes), Miercurea (**Reussmarkt, Szerdahely**), Mediaș (**Mediasch, Medgyes**, de fapt **Zwei Stühle, Două Scaune**), Sighișoara (**Schässburg, Segesvár**), Nocrich (**Leschkirch, Újegyháza**), Cincu (**Gross-schenk, Nagysink**) și Rupea (**Reps, Köhalom**), respectiv districtele Brașov și Bistrița (**Bistritz, Beszterce**).¹⁹

Autonomie au obținut prima dată cele șapte scaune săsești dintre Orăștie pe Mureș și Ugra de pe Olt („comitatul de Sibiu”). Drepturile și îndatoririle colonilor sași de aici, privilegiați („drepturile sibiene”), au fost stabilite în diploma regelui Endre al II-lea („Andreanum”, 1224), și refăcute de Carol Robert (în 1317), comunitatea sașilor de aici fiind lărgită mai târziu prin acordarea unei jurisdicții similare scaunului al optelea, Sighișoara, la cumpăna secolelor XIII–XIV și „celor Două Scaune” (Mediaș-Șeica, dar nu tuturor satelor de aici), în 1313–1315. Alte două unități administrative, districtele săsești Brașov și Bistrița obțin aceste privilegii nu peste mult timp, iar Universitas Saxonum unitară se cristalizează la sfârșitul sec. al XV-lea. Aceasta din urmă s-a desființat numai în 1876.

În 1921, conform calculelor lui P. TELEKI, Pământul Săsesc avea populația română, germană și maghiară, în proporție de 53–30–13%.

Vom enumera câteva zone etnografice caracteristice distincte.

a. Mărginimea Sibiului (Szeben-hegy-alja, ist.: Szélföld) este zona etnografică situată la sud și vest de Sibiu, de populație practic exclusiv românească, care cuprinde scaunele filiale Săliște și Tâlmaci și alte sate din sudul scaunului Sibiu (Rășinari, Poplaca, Gura Râului etc.).

b. Pământul Crăiesc propriu-zis²⁰

Se împarte în scaunele de jos (**Sedes Inferiores, Underste oder Niederste Stühle**), mai apropiate de Mureș, și în scaunele de sus (**Sedes Superiores, Überste Stühle**), de pe Olt, Hârtibaciu și Târnavă. Zona primelor se mai numește **Unterwald (Antesilvana, Land vor dem Wald)** și se referă la scaunele Orăștie, Sebeș, Miercurea. Ultimele cuprind scaunele Rupea și Sighișoara.

zonă relativ mai înaltă (**Oberland**), și **Altland** (scaunele Sibiu, Nocrich, Cincu). Prilej de confuzie, scaunele din Altland se dispun toate în dreapta Oltului (**Alt**), dar semnificația termenului este cel de 'pământul vechi' ('*altes Land*'), fiind vorba de scaunele cele mai vechi. **Weinland** ('ținutul vinului') este zona viticolă Două Scaune, pe Târnava Mare (Mediaș, Șeica).²¹

Pământul Crăiesc propriu-zis împreună cu Burzenland (deci zona săsească din Transilvania de Sud) este numit de sașii bistrițeni **Niederland** ('ținutul de jos'). Au o bogată literatură de specialitate germană.

c. **Țara Bârsei**²², zonă cu populație mixtă (români, germani și maghiari), situată în sud-estul Transilvaniei. Numele provine din hidronimul Bârsa (**Barca**, 1231: **Borza**). Centrul ținutului este Brașov (**Brassó**, **Kronstadt** – 1252, 1494: **Brasau**, din termenul turc, probabil peceneag **bara șu** = 'apă cenușie'). Brașovul se situează la întâlnirea drumurilor comerciale mari, care traversează zona de curbură a Carpaților, și începând din evul mediu este unul din cele mai importante centre de tranzit comercial și economic între Transilvania, Moldova și Țara Românească. Depresiunea Brașovului sau a Bârsei cuprinde de fapt în afara districtului (administrativ, cu autonomie săsească) Brașov zona ceangăilor din Bârsa (v. acolo), cele omogen românești dinspre Țara Oltului (Bran-Zărnești, Vlădeni) și Trei Scaune („**Lunkaschen**”)²³, respectiv satele cu populație mixtă ale enclavei Budila a Albei de Sus. Zona Branului (ist.: **Baránmező**), cu așezări risipite caracteristice, s-a format în sec. XVII–XVIII, odată cu stabilirea populației cu proveniența din satele învecinate, care a folosit pășunile și fânețele zonei, date în arendă de către castelanii Branului deja în sec. al XV-lea.

4.

Zone istorice de graniță militară

Am grupat sub acest titlu câteva zone, care au luat naștere, respectiv și-au dobândit un fel de identitate aparte din motive legate de considerente militare.

4.1. Țara Oltului.²⁴

Numele provine din hidronimul turc, probabil peceneag ***Fagar șu** = 'pârâul cu frașini') se întinde pe cursul mijlociu al Oltului, în sudul Bazinului Transilvaniei. „Țară” în care se pomenește foarte timpuriu locuitorii români (în jurul anului 1200), ținut al românilor și al pecenegilor (în 1224), românii de aici participă la campanii militare sub comanda comitelui de Sibiu, alături de sași, secui și pecenegi. În 1285, pe timpul celei de-a doua năvăliri mongole, se evidențiază îndeosebi, ca militari ai prisăcii. Cei din Țara Oltului fac și astăzi o distincție clară: acest pământ se întinde înafara „Ardealului”. De foarte mult timp zonă cu populație rurală practic omogen românească. Elita de aici și-a păstrat multă vreme libertățile. În evul mediu constituia domeniu regal, apoi principiar²⁵ În 1762, partea care nu a intrat în teritoriul regimentelor de graniță, este ipotecat, intrând în administrarea Universității Săsești, pentru 99 de ani. Centrul zonei este orașul Făgăraș (**Fogaras**, **Fogarasch** – 1291: **Fogros**).

4.2. „Ceangăime” (Csángófold).

Termenul ceangău este folosit mai ales pentru grupuri romano-catolice maghiare sau de origine maghiară, din Moldova. În Transilvania se găsesc două grupuri numite de asemenea ceangăi, în zona etnografică Ghimeș (**Gyimesek**, pe cursul superior al Trotușului, amonte de trecătoarea Ghimeș) și în Țara Bârsei.

a. **Ceangăii din Țara Bârsei** sunt de confesiune evanghelică (lutherană maghiară, cu centrul episcopal la Cluj). Trăiesc în „cele șapte sate” (**Hétfalu** – 1503: **septem vilas**,²⁶ lângă Brașov, respectiv în satele Apața, Crizbav și Satu Nou, în partea nord-vestică a Țării Bârsei. Satele respective au făcut parte din domeniul Bran, „ceangăii” de aici fiind „iobagi ai cetății” (militarii). Se pare că sunt descendenți ai grănicerilor din sud-estul comitatului medieval timpuriu Alba, dinaintea colonizării secuilor și sașilor, mai ales că par să aibă origine comună cu celelalte comunități mici maghiare din Transilvania de

Sud, majoritatea acestora trăind de asemenea în enclavele ale fostului comitat Alba de Sus („szászmagyarok” – „maghiarii-sași”: în zonele vecine Secuimii, în jurul orașului Rupea, la est-sud-est și la sud-vest de municipiul Sighișoara, pe valea Calvei, pe Olt etc.)

b. Ceangăii din Ghimeș se trag din secui și din maghiari moldoveni (aceștia din urmă fiind descendenți ai unor populații de grăniceri colonizate pe linia Siretului probabil de regii ungari angevini, respectiv ai unor comunități maghiare de husiți și ulterior de secui fugiți, ajunse în Moldova înainte de formarea națiunilor moderne și neavând în consecință o identitate națională sigură, ci, în afara celei confesionale, foarte puternice, mai degrabă numai una etnică). Cele trei comune ceangăiești din Ghimeș (Lunca de Sus, Lunca de Jos, Ghimeș-Făget), așezări răsfrigate și risipite, au aparținut de Ciuc. Ghimeș-Făget a fost alipit de județul Bacău, dar aparține și azi de dieceza romano-catolică transilvană. Celelalte două comune sunt localități harghitene.²⁷

4.3. Zona regimentelor de graniță din Transilvania.²⁸

S-a organizat între 1762–1766, de către Maria Tereza, în sudul și estul Transilvaniei, ca un ultim segment al zonei militarizate de graniță, care a luat ființă începând din 1700, după eliberarea Ungariei de sub ocupația otomană, în sudul țării. A cuprins o parte considerabilă a Secuimii, organizarea înfăptuindu-se mai ales în detrimentul drepturilor secuiești (spre deosebire, sașii au fost scutiți intenționat). Secuii s-au împotrivit și, deși această împotrivire a fost cât se poate de pașnică, armata imperială a recurs la forță. După măcelul de la Siculeni (Siculicidiul) un mare număr de secui a fugit în Moldova, bună parte fiind colonizați ulterior în Bucovina – aceștia din urmă au fost repatriați cu timpul în Voivodina, lângă Deva, lângă Luduș etc., iar ultimul val de repatriați, în timpul celui de-al doilea război mondial, a fost așezat în final în județul Tolna (Ungaria).

S-au organizat patru regimente de infanterie, două secuiești și două românești, respectiv

câte un regiment de cavalerie, dintre care însă cel românesc s-a desființat deja în 1770. Pentru români aceste schimbări erau mai mult pozitive, pentru că au creat și cadre autonome într-un fel, teritoriale, de caracter românesc, ajutând dezvoltarea națională. Între altele, în zonele regimentelor de graniță românești, procesul de asimilare a comunităților maghiare de acolo a luat un avânt considerabil pe timpul grăniceriei.

Organizarea nu a afectat limitele teritoriale ale administrației laice, regimentelor le-au fost subordonate uneori localități aparținând de comitate, scaune și districte diferite, nefiind nici măcar vecine, noua administrație militară extinzându-se asupra tuturor comitatelor, în afara Solnocului Interior și Albei de Sus, respectiv asupra tuturor scaunelor secuiești, cu excepția scaunelor Mureș și Odorhei (mai puțin scaunul filial Brăduț, subordonat lui Trei Scaune din punct de vedere militar). În Pământul Crăiesc au fost militarizate numai patru localități din scaunul Sibiu și unul singur din Orăștie, toate fiind românești. Multe localități s-au militarizat numai în parte, rămânând parțial sub jurisdicție civilă.²⁹

Note

1. Majoritatea regiunilor istorice și zonelor etnografice românești sunt larg discutate de ample monografii românești (R. POPA despre Hateg, D. PRODAN despre Tara Oltului; G. MOLDOVAN despre Alba, monografia etnografică din 1963 despre Valea Jiului, cea din 1985 despre Mărginimea Sibiului, cea redactată de N. DUNĂRE despre Tara Bărsiei, etc.). Despre evoluția administrației teritoriale v. V. MERUTIU. *Judetele din Ardeal și din Maramureș până în Banat...*, 1929.

2. Perioadele de excepție sunt 1784–90 și 1850–1860/61, a reformelor absolutiste și neoabsolutiste, ultima cunoscând repetete încercări de reorganizare (1850, 1851, 1852, 1854). Perioada jurisdicției paralele militare a zonei de frontieră (1762–1851), v. acolo. Reforma administrativă modernă din 1876 s-a desfășurat și ea de fapt în doi ani (1876–77), după lungi pregătiri.

3. Jurisdicțiile diferite nu se delimitează todeauna tranșant din punct de vedere teritorial. În localitățile cu mai multe comunități, având statutul social-juridic diferit, se cunosc suprapunerii locale, dar la nivelul unei abordări mai generale putem face abstracție de acest amănunt.

4. *Siebenbürger* se referă inițial la și mai puțin, la „comitatul” medieval timpuriu Sibiu (provine din *Cibinburg* – „cetatea Sibiu”), iar mai târziu în general la comunitatea sașilor privilegiați, cu „drept sibian”.

5. Comitatele nobiliare transilvane discutate (dinainte de 1876) sunt: Hunedoara (*Hunyad*), Alba (de Jos și de Sus, după 1775 – *Alsó- és Felső-Fehér*), Târnava (*Küküllő*), Turda (*Torda*). Între 1876/77–1925/26 succesorii lor sunt comitatele moderne Hunedoara, Alba de Jos, Târnava-Mică (*Kisküküllő*) – cele trei primese teritorii și din scaune săsești: Turda-Arieș și Mureș-Turda (*Tordaaranyos, Marostorda*, prin unirea Turzii cu scaunele Arieș și Mureș).

6. Valea Șar, Comlud, mare parte a cursului Pârâului de Câmpic, Valea Largă, Aiton etc.

7. Din etimologia populară a lui **Brodsdorf**, dar care înseamnă de fapt "satul de la bac", fiind un important loc de trecere istoric al Mureșului.
8. Btlajul însuși, înainte de a deveni marele centru greco-catolic românesc, a fost un sat maghiar, domeniu APAFI.
9. Un amănunt interesant: prezența unor comunități românești de confesie reformată, până în sec. al XVIII-lea, care se explică prin marea pondere a mișii nobilimii „ungare” românești.
10. Pământul Secuilor, Țara Secuiesă, Ținutul Săcuilor, **Székelyföld, terra Seclorum, Seklerland, Szekelland** etc.
11. Zonele mai mici ale regiunii se localizează pe cursul superior al Mureșului și al afluenților acestuia, respectiv porțiunea mijlocie din jurul municipiului Tg. Mureș; în zona izvoarelor și pe cursul superior-suprior-mijlociu al Târnavelor și al Oltului; pe Rîul Negru și pe Homoroade (**Feketeügy, Kis- és Nagy-Homoród**), afluenți ai Oltului; respectiv într-o porțiune restrânsă a Câmpiei Transilvanice („Câmpia Secuiescă”, **Székely Mezőség**). Cuprinde zona Nirajului (**Nyarád mente, Ny. tere**, pe cursul inferior **Murokország** – "țara morcovului"), **Sovatei (Sövidék** – "zona sării"), Odoheului (**Udvarhely**, cu **Nyikó mente, Havasalja, Erdőhát** – "în spatele pădurii") Giurgului (**Gyergyó**), Ciucului Superior, Mijlociu și Inferior, Cașinului (**Fel-, Közép-, Alsóik, Kászón**). Trei Scaune (**Háromszék**), Bazinului Baraolt (**Erdővidék** – "ținutul păduros"), Homoroadelor (**Homoród mente**).
12. În 1992, acești bloc etnic maghiar număra cca. 790.000 de locuitori, din care 650.000 erau maghiari, iar aproape 100.000 de români din cei 140.000 în total, de aici, trăiesc în trei orașe-reședință de județ.
13. Cel mai mare loc de pelerinaj romano-catolic din țară. La un moment dat, în timpul Reformei, se propunea chiar drept centru al diecezei transilvane.
14. Relația dintre scaune și scaunele lor filiale corespunde în mare relației județ-plasă. Trei Scaune este considerat unitate administrativă din sec. al XV-lea. Cazul scaunului Mureș e mai interesant: până în 1861, formal, centrul scaunului era Miercurea Nirajului. Centrul real era însă de secole Tg. Mureș, care prin ponderea lui economică și culturală a fost numit și „capitula secuiescă”.
15. Scaunul Arieș are azi populație maghiară numai în parte (în satele nordice), iar una majoritar în numai câteva sate, putând fi considerat mai degrabă diasporă. Pe de altă parte însă, are și Secuimea câteva zone cu populație majoritară sau însemnată românească. Astfel în nord, atât la est, cât și la vest de Borsec și de secuii din Giurgeu: zona Bilbor-Tulgheș-Becaș, respectiv zona de intrare în defileul Mureșului superior (culoarul Toplița-Doda), ultima flancată de zone etnografice bine individualizate, ca cea din culoar, cu raporturi etnice similare – 60-80% români – sau cea de la ieșirea din defileu și din bazinul Gurghiu (**Görgény**), aproape omogen românească, ultimele intercându-se între zona deprimară a Văii Mureșului și Secuimea istorică-administrativă. Altă zonă românească, respectiv multietnică ar fi colțul sudic și fașșile învecinate (zona exclusiv românească a Buzaielor - **Bodzamező**, respectiv poalele munților din Trei Scaune, între Bretcu-Poiana Sărată și Zagon), pe de altă parte numeroase sate în zona marginală sudică și în scaunul Mureș.
16. Reforma administrativă s-a înfăptuit în 1925-26, până atunci în Transilvania s-au menținut comitatele din 1876-77 (numite după 1918 județe). Noile județe au fost grupate în 1938 în ținuturi, până la Dictatul de la Viena (1940).
17. Comunele Bicazu Ardelean, Bicz-Chei, Dămuș, Ghimes-Făget, împreună cu unele cătune limitrofe aparținătoare până atunci de Gheorgheni, respectiv satele alipite de comunele Agăș și Palanca (Cușnea, Cădărești, Pajiște).
18. „Pământul Săseșc”, **Szászföld; Pământul Sașilor, Terra Saxonum, Szászok Földje; Pământul Crăieșc, Fundus regius, Királyföld, Königsboden**; etc.).
19. Pământul Crăieșc, Királyföld, Königsboden sunt forme traduse ale termenului **Fundus regius** ("domeniu regal", adică teritorii care nu intră sub jurisdicția comitatelor nobilitare) și, deși după un timp se folosesc cu precădere pentru principalele unități administrative autonome ale sașilor, ea și substantiv propriu, nu acoperă de fapt întocmai zonele săsești (iar în sensul cel mai restrâns se referă numai la primele șapte scaune). Același lucru se poate spune și despre Pământul Săseșc, care este folosit uneori (**Szászföld**) și pentru denumirea zonelor săsești din comitate, dar este de

- fapt complementar Pământului Ungureșc și celui Secuiesc (**Magyarok Földje, Székelyek Földje, Szászok Földje**), definind teritoriile Universității Sașilor (marea comunitate săsească, cu jurisdicția comună). Unele dintre aceste teritorii erau însă de mult timp de populație în mare majoritate românească (de ex.: scaunul Oraștie, scaunele filiale Tâlnaciu și Săliștie, v. la Marghineasa Sibului). O parte a populației săsești trăia pe de altă parte în teritoriile Pământului Ungureșc (comitatele Alba, Târnava, Turda, Dăbâca – zone din podișul Săceșelor, unele enclave din Alba de Sus, între cele două Târnave, zona Reghinului etc.), dar aceste comunități nu s-au bucurat de autonomia administrativă, pe bază etnică la origine, asemenea celor din Pământul Crăieșc, ci numai de una ecleziască, după Reformă, aparținând lutheran.
20. Pământul Crăieșc dintre Oraștie și Ugra (Șapte Scaune întregite cu scaunul Sighișoara și cu Două Scaune).
21. Alte zone, etnografice, se mai disting: **Haferland** ("țara ovăzului") pe cursul superior al Hărtibacului (**Harbach**) și **Kampestwenkel** ("ținutul varzei") pe Olt (zona Bruia-Toarcă).
22. Depresiunea Brașov, **Burzenland, Barcaság, Brassó-vidék** etc.
23. Zona de azi dintre Podu Oltului, Lunca Mărușului și Lunca Ozunului – din punct de vedere administrativ în parte a aparținut/apartine de Trei Scaune/Covasna.
24. Țara Făgărașului, Districtul Făgăraș, **Fogarasföldre** etc.
25. Perioade lungi constituie feud acordat voievozilor Țării Românești (după unele păreri, descălecatul Țării Românești s-a întâmpuit de aici, prima elită a sa fiind de origine făgărașeană).
26. Baciu, Cernat, Satulung și Turchiș au fost unite sub numele de orașul Săcele, celelalte trei fiind Purcăreni, Zizin și Târlungeni.
27. Răușorul acestui grup, cu spor natural ridicat, dar cu pământ puțin și sărac, au format cătune până în munții Ceahlău, Baraoltului, Nemira.
28. **Erdélyi határvéidek, Erdélyi végvidék, Militärgrenze**, 1762-1851. În zonele discutate s-a organizat începând din 1764.
29. Structura zonei de graniță militară din Transilvania era următoarea:
- a. **Primul regiment secuiesc**, având centrul la Miercurea-Ciuc: târgul militar Miercurea-Ciuc și 50 de sate cu administrația mixtă, din scaunul Ciuc
  - b. **Al doilea regiment secuiesc**, având centrul la Târgu Secuiesc: Târgul militar Târgu Secuiesc, târgul mixt Iieni și 99 de sate mixte în Trei Scaune
  - c. **Primul regiment românesc**, având centrul la Oriat: Târgul militar Hătege, 16 sate militare și 65 mixte în Transilvania de Sud
  - d. **Al doilea regiment românesc**, având centrul la Năsăud (singurul care nu intră în perimetrul, pe care l-am propus spre discuție): 44 sate militare în nord-estul Transilvaniei (înființat începând din 1762, după 1851 se organizează în districtul Năsăud)
  - e. **Regimentul de husari**, având centrul la Sfântu Gheorghe: Târgul militar Dobra (com. Hunedoara), Borband, Teiuș, Oieșdea (com. Alba de Jos), Câmpia Turzii și Vișoara (com. Turda), târguri mixte, 162 de sate mixte în diferite părți ale Transilvaniei

(Traducere de Hunor BOÉR)

**Tájak és történeti-területi
közigazgatási egységek
Dél- és Kelet-Erdélyben**
(A dolgozatról)

A részleteket az „Erdély közigazgatási és etnikai földrajza” (Vörösberény, 1996) kötetből fordítottuk. VOFKORI László Erdély humánföldrajzának jól ismert képviselője, többek között az „Erdély társadalom- és gazdaságföldrajza” (Nyíregyháza, 1994) és a „Székelyföld útikönyve” I-II, (Budapest, 1998) szerzője. A fordításhoz Dél- és Kelet-Erdélyre (a kora-középkori erdélyi Fehérvármegye területére) vonatkozó részleteket válogattunk. A gondozás és az elsősorban BINDER Pálra alapozó kiegészítések LÉNÁRT Anna munkája. **(Ford. megj.)**

**Regions and Historical
Administrativ-Territorial
Units in Southern and
Eastern Transylvania**
(About the paper)

The fragments were translated from the general part of the volume „The Administrative and Ethnic Geography of Transylvania”, by László VOFKORI, a well-known Hungarian specialist in the human geography of Transylvania, author of volumes like „The Social and Economic Geography of Transylvania” and „The Guide to Székelyföld” I-II. We have selected for translation the parts referring to the regions and historical territorial-administrative units of the southern and eastern part of historical Transylvania (the territory of Alba county in the early middle ages). The amendments off Anna LÉNÁRT are based especially on the works of Pál BINDER. **(The transl.)**

